

RAPCSÁNYI LÁSZLÓ

A „Vatikán foglya” és a királyi Róma

III. rész

Az olasz királyi csapatok Róma felé menetelnek, Kanzler tábornok attól tart, IX. Piusz az utolsó pillanatban megtiltja, hogy katonái harcba szálljanak a város védelmére, az újságok és a diplomaták tudni vélik, hogy a pápa elhagyja székhelyét és más országban keres menedéket, arról azonban alig esik szó, hogy hol van a Hős, aki élete céljának tekintette, hogy Rómát visszaadja Itáliának.

A garibaldisták 1867. november 3-diki, mentanai veresége óta a „haza atyja” visszakényszerült órhajókkal és csendőrökkel őrzött otthonába, Caprera-szigetre. Keserű és kiábrándult, úgy érzi mindenki elárulta. Garibaldi, aki kétszer menetelt Róma ellen, minden segítség nélkül, látszólag közömbösen fogadta az itáliai hadmozdulatokat. A nagy álom, a nemzet akarata most az ő közreműködése nélkül valósul meg.

Közvetve azonban mégis jelen van. Nino Bixio tábornok, az olasz hadsereg 2. hadosztályának negyvennyolc éves parancsnoka Garibaldi mellett vált harcedzett katonává. Vele volt 1849-ben a köztársasági Róma védelmében, 1860-ban Nápoly és Szicília felszabadításában. Bixiot a garibaldisták fénykorában a 48-as Kossuth emigráció számos tagjához szoros politikai kapcsolat fűzte. Az olasz katonai szakirodalom megbecsüléssel ír a tábornokról, megjegyezve, hogy mérsékelt garibaldista, nem kozmopolita (*s'incarnava il garibaldismo moderato, non cosmopolita*), de szeretlen, lobbánékony természete nehezen tűrte az önként vállalt katonai fegyelmet.

A Vatikán szemében ő volt a megtettesült ördög, nyers antiklerikalizmusa még Garibaldin is túltett. Egyik felhevült kijelentése: „Ha elfoglaljuk Rómát, az összes bíborost a Teverébe hajítom!”, a dagályos beszédhez hozzászózott pápai kuriát is megrémítette.

Garibaldi már három éve tesped Caprerán, élete eseménytelen. Szellemi öröme semmi más, csak az írás. Regénye nem kelt feltűnést, marad a levelezés újságokkal, ismerősökkel.

A franciák 1870. szeptember 2-diki Sedan melletti veresége és a hír, hogy a porosz csapatok tovább nyomulnak Párizs felé, újra lánggra lobbantják az öreg szabadságharcost. Hatvanhárom éves, de ha Franciaországban Léon Gambetta meghirdette a poroszok elleni általános mozgósítást, akkor Garibaldinak is ott a helye a hódítók elleni küzdelemben. Pedig nem kedvelte a franciákat, a megbukott III. Napóleont és rendszerét gyűlölte, de a nép szabadságáért küzdeni, az egészen más.

Brassier de St. Simon firenzei porosz (északnémet) követ a sajtóból szerzett tudomást Garibaldi szándékáról. A genovai *Movimento* közölte, hogy a szabadsághős elhagyja Caprerát, hamarosan Marseille-be érkezik, és egy ott szervezett önténtes légión élén a poroszok ellen indul.

A porosz diplomata azonnal Visconti-Venosta külügyminiszterhez fordult. Közölte, hogy bár országa az ilyesfajta expedíciót egyáltalán nem tartja katonailag veszélyesnek, de Garibaldi szabadon bocsátása súlyosan sértené az Északnémet Szövetséget és Itália semleges kapcsolatát.

Az olasz külügyminiszter biztosította a követet, hogy a királyi kormány a legkevésbé sem akarja kompromittálni magát, Garibaldi szabadon bocsátása szóba sem jöhet. Őrizete indokolt és sokkal szigorúbb, mint korábban volt. (Szeptember 13. Brassier de St. Simon firenzei porosz követ Bismarcknak.)

Nyolc nap Róma felé

Az olasz kabinet kényszerlépésnek tekintette a királyi csapatok felvonulását Róma ellen. A firenzei belga követ jelentése értékelte legvilágosabban a kormány döntését.

„A köztársaság kikiáltása Párizsban és annak feltételezett hatása az olasz forradalmi, republikánus, garibaldista mozgalomra, ez a valódi motívuma a királyi kormány elhatározásának. Ha most nem indulunk el, a legtöbb városban kikiáltják a köztársaságot, és akkor nem leszünk képesek meggátolni a robbanást — hangoztatja a legtöbb befolyásos politikus.

A helyzet éppen az ellenkezője annak, ami 1860-ban volt. Akkoriban Cavour meg akarta teremteni az olasz monarchiát, ma viszont Lanza miniszterelnök meg akarja menteni. De Lanza kissé aggályosabb, mint Cavour volt. (Solvyns firenzei belga követ d'Anethan külügyminiszternek, Brüsszelbe).

A királyi kormány mindenképpen szerette volna elkerülni Róma katonai ostromát. Remélte, hogy a pápa számára felajánlott garanciák és a birtokában maradó független Leó-város (*Città Leonina*) feletti szuverenitás biztosítása olyan reális javaslat, mely önmagában feleslegessé teszi az „idegen zsoldosok” jelenlétét, és a nemzet akarata vérontás nélkül megvalósulhat. Nemcsak II. Viktor Emmanuel vallási érzelme és Visconti-Venosta külügyminiszter mérsékletre hajló magatartása kívánta Róma békés meghódolását, de számos mértékadó személyiség is a felajánlott politikai megoldásra törekedett.

Szemtanúk, résztvevők memoárjai, újságcikkek, hadinaplók, a politikai és hadi helyzetet aprólékos figyelemmel kísérő diplomaták jelentései nyomán lépésről lépésre követjük az eseményeket.

1870. szeptember 12., hétfő

Az olasz hadsereg átlépte az Egyházi Állam határát és három irányban vonul Róma felé. (Piper firenzei svéd követ Wachtmeister külügyminiszternek, Stockholmba.)

A pápai csapatok Kanzler tábornok utasítására fokozatosan visszavonulnak, kerülik az összeütközést a túlerővel. Rövid összecsapásra csak ott került sor, ahol Athanase de Charette zuáv csapatai álltak. A harmincnégy éves francia ezredes a legnépszerűbb pápai tiszt volt. Torinóban végezte a katonai akadémiát, 1860-ban lépett a Szentszék szolgálatába és részt vett valamennyi ütközetben. Katonái szemében ő volt a vakmerőség és a virtus élő eszményképe Charette is tudta, hogy az olasz haderővel szemben reménytelen az ellenállás, de a zuávokhoz méltatlan a megfutamodás. Az invázió megindulásakor 513 emberével megállta a Rómától 81 km-re fekvő Viterbo várost, és az olaszok kétórás heves ágyútüze után csak akkor vonult vissza, amikor a bersaglierek megmázták a citadellát. Hatvanhét katonája fogságba esett, a többi akkor hagyta el a város déli kapuját, amikor az északi kapun betörték Bixio rohamlövészei. A fővárostól

54 km-re eső Civita Castellana védelme sem húzódott sokáig, de emlékezetes fegyvertény volt. Résimont kapitány 172 zuávját százszoros túlerő támadta.

„Ha Poroszország, Ausztria és Bajorország közös álláspontra helyezkedik, úgy gondolom, még elérhető, hogy a pápának egyfajta jellegét biztosítsák: legyen Róma szabad város, semleges székhely, anélkül, hogy az olasz közigazgatáshoz tartozna, és az olasz világi kormányzat állandó fővárosa lenne.” (Doeniges firenzei bajor követ II. Lajos bajor királynak, Münchenbe.)

Mariano Falcinelli bécsi pápai nuncius jelenti Antonelli bíboros államtitkárnak Rómába, hogy az osztrák kormány magatartása teljesen elutasító azon szentszéki óhajjal kapcsolatban, hogy lépéseket tegyenek az olasz királyságnak Róma elfoglalására irányuló szándékaival szemben.

Szeptember 13., kedd

„Erőltetett menetben siessenek Róma alá, legkésőbb holnap reggelre érjenek oda” — sürgeti Cadorna tábornokot a hadügyminisztere, Ricotti tábornok. A hadseregpáncsnok azt válaszolja, hogy az utak elhanyagoltak, a fogatolt járművek számára különösen megerőltető a sok emelkedő. A csapatok húsz óra alatt 55 km-t menetelnek. Két hadosztálya holnap délelőttre éri el a Rómától 11 km-re eső Posta della Storta helységet.

Charette ezredes és mintegy ezer zuáv katonája Viterbo elhagyása után délután négy órától másnap hajnali négy óráig erőltetett menetben Civitavecchia felé vonult. A hegyi ösvényeken tizenkét óra alatt hatvan kilométert tettek meg. Bixio hadosztálya Viterbo óta követte, de útját nem tudta elvágni. Charette csapata elérte a kikötőváros peremét.

Az olasz kormány elismerte a francia kormányzatot. Kérdésemre Visconti-Venosta külügyminiszter azt válaszolta, hogy ez a formai elismerés a hivatalos kapcsolatok folyamatosságát szolgálja, és nem jelent a párizsi olasz követ számára új akkreditálást. Az olasz kormány számára rendkívül fontos, hogy Franciaország hallgatolagos hozzájárulásával fogadja Róma megszállását. (Brassier de St. Simon firenzei északnémet követ Bismarcknak.)

A mai hivatalos lap (*Le Journal Officiel*) közli a kormány felhívását, hogy minden francia állampolgár, kivétel nélkül, tehát az is, aki külföldön teljesít katonai szolgálatot, haladéktalanul jelentkezzen a haza védelmére. Ami az olaszországi eseményeket illeti, Franciaország rokonszervvel kíséri Itália nemzeti törekvéseit — nyilatkozta Jules Favre, a külügyek intézője. A közvéleményt kevésbé érdekli a római kérdés megoldása. A pápa világi hatalmának elvesztését tényként fogadják el. (Constantino Nigra párizsi olasz követ Visconti-Venosta külügyminiszternek, Firenzébe.)

A Szentszékhez akkreditált diplomáciai missziók vezetői tegnap összejövetelt tartottak a jelenlegi doyen, Lorenzana márki rezidenciáján. Megállapodtunk, hogy Róma ostromának megkezdésekor, a Szentatya kívánsága szerint, valamennyien az osztrák-magyar követségen, a Palazzo Veneziában, a város központjában találkozunk. Testületileg, diplomata díszöltözékben a Vatikánba megyünk és az egyházfő rendelkezésére állunk. Antonelli bíboros államtitkár bejelentette, hogy a Szentszék hivatalosan akkreditálta a francia köztársaság ügyvivőjét. (Anton Cetto római bajor ügyvivő II. Lajos bajor királynak Münchenbe.)

Szeptember 14., szerda

Az olasz haditengerészet 12 hadihajóval zárta le az Egyházi Állam 157 km-es tírén-tengeri partszakaszát. Dal Coretto altengernagy hadseregében 10 páncélos cirkáló vonult fel, összesen 105 messzehordó ágyúval, 4295 katonával. A hadmozdulat célja a Rómától 72 km-re fekvő Civitavecchia, a pápai állam megerősített kikötőjének elfoglalása.

Ma reggel fél 9-kor hét olasz cirkáló tűnt fel a kikötőtől 2 mérföldre, kb 4 km-re. (Scapitta apostoli delegátus Civitavecchiából a római katonai parancsnokságnak.)

Bixio tábornok hadosztálya a szárazföld felől fokozatosan körülzárta Civitavecchiát, melynek közelében húzódott meg a Viterbo felől visszavonult Charette ezredes zuáv csapata. Bixio generális, bármennyire leleményes partizánvezér volt a garibaldista időkben, a parancsnoksága alá tartozó reguláris olasz haderő mozgása meg sem közelítette a hajdani szabadcsapatok fűrgeségét. Délelőtt 10 órakor a zuávok rajtaütéssel elfoglaltak egy vonatot, Charette revolverrel állt a mozdonyvezető mellett, és a szerelvény, mintegy ezer sértetlen katonával és felszereléssel az olaszok orra előtt teljes gőzzel elrobogott Rómába.

A bersaglieri és lovas csapatok a délelőtt folyamán elfoglalták a kikötővárostól 20 km-re fekvő Corneto települést. Civitavecchia katonai parancsnoka, Serra ezredes este 8 órát jelentette Rómába, hogy az erőd körül bezárult a gyűrű. A garnizonban három század zuáv, egy tüzérüteg, két vadászszázad, egy csendőrszázad és három lovas volt, de harci kedve csak a zuávoknak maradt.

Kora délután a 11-es és a 12-es olasz hadosztály elérte Casal della Giustiniana vonalát, Rómától 12 km-re, északnyugatra. Cadorna tábornok a közeli Posta della Storta-ban rendezte be főhadiszállását. A Via Cassia mentén a királyi haderő lovasjárőrei portyáztak.

A hadi helyzet és a Szentszék jogaiért harcba szálló pápai katonák iránti felelősség a kétségek között tépelődő IX. Piuszt is döntésre készítette. Antonelli bíboros államtitkár útján levelet, katonai értelemben államfői hadparancsot küldött Kanzler tábornoknak.

„Tábornok úr, most, amikor nagy szentségtörés (*un gran sacrilegio*) és égbekiáltó igazságtalanság (*enorme ingiustizia*) elkövetése készül, és egy katolikus király (*un Re Cattolico*) csapatai a katolikus világ fővárosa ellen ostromra indulnak, holott semmi kihívás nem érte őket, sem indító okuk nincs erre, Önnek, tábornok úr és csapatainak (*Lei, Sig. Generale, e tutta le Truppa Nostra*) bátor magatartásukért, a Szentszék iránt tanúsított hűségükért, ragaszkodásukért, és elhatározásukért, hogy a főváros védelmére szentelték magukat, a legmelegebb köszönetemet fejezem ki. Legyen ez a néhány szó a Szentszék szolgálatában álló katonaság fegyelmének, hűségének, bátorságának ünnepélyes dokumentuma (*un documento solenne*). Ami a védelem tartamát illeti, kötelességem elrendelni, hogy az csupán a megállapított erőszak elleni tiltakozás legyen, semmi több (*e nulla più*), vagyis az első ágyúlövésre (*ai primi colpi di cannone*) meg kell kezdeni a megadás (*resa*: fegyverletétel) iránti tárgyalásokat. Olyan pillanatban, amikor egész Európa feljajdul, hogy a két nagy nemzet közötti háború számos áldozatot követel, ne mondja senki, hogy Jézus Krisztus helytartója, bár igazságtalanul támadták meg, megengedte a nagy vérontást. A mi ügyünk az Istené, az ő kezébe helyezzük védelmünket. Önt, tábornok úr és csapatainkat szívből megáldom (*benedico di cuore*). A Vatikánból, 1870. szeptember 14.”

A pápa leveléhez Antonelli államtitkár a saját üzenetét is csatolta.

„Őszentsége azt kívánja (*Sua Santità vuole*), hogy összhangban a Róma védelmére adott parancsaival, adjon megfelelő utasítást Civitavecchiának, ne tegye ki felesleges pusztításnak a várost.”

A három pápai generális — Kanzler, De Courten és Zappi — alárendeltjeik nevében (*a nome de loro dipendenti*) tiszteletteljes kérelmet (*rispettose istanze*) intézett IX. Piuszhoz, hogy a Róma védelmére kiadott parancsát változtassa meg.

A Szent Péter bazilika Szűzanya kápolnájában ma este 6 órakor befejeződött a *triduum*, a háromnapos ájtatosság, melyet a pápa a jelen események miatt rendelt el. Könyörgő hívők tömege töltötte be a templomot. Az egyházfő összekulcsolt kézzel imádkozott. Melankolikus hangulatot keltő látvány volt. (Lefebvre de Béhaïne római francia ügyvivő Jules Favre külügyminiszternek, Párizsba.)

Szeptember 15., csütörtök

Az olasz főhadiszállásról parlamentert küldtek Kanzler tábornokhoz. Gaetani Caccialupi vezérkari alezredes Cadorna rövid levelét hozta Róma katonai parancsnokának. A király nevében felszólította, hogy engedélyezze az olasz csapatok szabad bevonulását a városba. Feladatuk csupán a közrend biztosítása (*tutelare l'ordine*). A pápai tisztek és altisztek megtartják rendfokozatukat, az idegen csapatokat elbocsátják és a pápai kormányzattal kötendő megállapodás szerint valamennyiüket hazájukba szállítják.

Kanzler ugyancsak röviden válaszolt. Őszentsége nem óhajtja, hogy más fejedelem csapatai szállják meg Rómát. Ezért, mint a becsület parancsolja, minden rendelkezésre álló eszközzel kész vagyok az ellenállásra (*sono risoluto di far resistenza*).

Dél előtt 11,05. Bixio tábornok parlamentert küldött Civitavecchiába és felszólította az erőd parancsnokát a kikötőváros átadására. Serra ezredes 24 óra haladékot kért, Bixio 12 órát engedélyezett. (Hadügyminisztériumi jelentés. Firenze.)

Dél előtt 11,19. A Rómába küldött parlament, Caccialupi alezredes, eredmény nélkül tért vissza. Cadorna csapatai holnap-holnapután átkelnek a Teverén, a várostól délre és keletre állnak fel. Elsőként nem nyitnak tüzet. A tábornok úgy véli, benyomulhatnak a városba anélkül, hogy rést lőnének, ha a hazai pápai katonák velünk vannak és számunkra egy kaput nyitnak (*wenn die einheimischen päpstlichen Soldaten mitmachen und uns ein Tor öffnen*.) Az ostromállapot kihirdetése nehezíti az ügyeket. (Alberto Blanc külügyminisztériumi főtitkár a Posta della Storta főhadiszállásról a külügyminisztériumnak, Firenzébe.)

A legaktívabb szentszéki diplomata a negyvenhat éves Harry Arnim von Suchow porosz (északnémet) követ volt. A római kérdés elmérgesedése óta folyamatosan tárgyalta valamennyi érdekelt féllel. Megpróbálta hol érvekkel, hol érzelmmel áthidalni a különböző érdekeket, ami gyanússá is tette a harcra készülő pápai katonák előtt. Diplomata társai körében tekintélynek számított, bár kollégái előtt sem volt világos, hogy kormánya megbízásából avagy a saját intenciójára sürgölődik egy alkalmas modus vivendi létrejöttében. Uralkodója, I. Vilmos és felesége Augusztia királynő kedvelte Arnimot, IX. Piusz és a kúria egy része pedig azt remélte, hogy az ő tevékenysége révén az Északnémet Szövetség végül is védelme alá veszi a Szentszéket. Bismarck is az egyik legtehetségesebb diplomatájának tartotta, de a két határozott személyiség összeütközése a későbbi években beárnyékolta Arnim külügyi pályafutását. Reálpolitikai érzékét jól tükrözi szeptember 15-én éjszaka írt összefoglaló jelentése.

„Miután korábban Bécsben hosszan beszélgettem Falcinelli pápai nunciussal és Minghetti olasz követtel, majd Firenzében Visconti-Venosta külügyminiszterrel, nem kétséges számomra, hogy Rómát nem lehet megóvni a katasztrófától. Az olasz külügyminiszter meggyőződése szerint a monarchia és az Egyházi Állam menthetetlenül a vörösök zsákmánya lesz (*unrettbar eine Beute der roten*), és kitör a Franciaországból támogatott forradalom, ha a királyi csapatok késlekednek megelőzni a köztársaságot. Lehet, hogy ez a meggyőződés téves, de ami engem illet, osztom ezt a nézetet.

Ma este 7 órakor találkoztam a pápával. Akkor érkezett hozzá az olaszok követelése, hogy szereljek le az idegen csapatokat, és a közbiztonság megőrzésére valamint a pápa személyes védelmére egy királyi helyőrséget engedjenek be a városba. A pápai hadügyminiszter mindkét követelést élesen visszautasította. Megkérdeztem a pápát, hogy mi a szándéka ezzel kapcsolatban avagy minden további tárgyalást megszakít. Nézetem szerint az egyházfő időt akar nyerni.

Engedélyt kértem, hogy nyíltan kifejtsem a véleményemet, javasolva, hogy Cadorna tábornok két követelése közül az elsőt teljesíteni kellene, a másodikat pedig, a helyőrség bejövételét, ahhoz a feltételhez kötni, hogy az olaszok nem szállják meg a várost, és a béke előkészítésére bevonni az európai hatalmakat. Nézetem szerint ezt a javaslatot a firenzei kabinet elfogadná. A városban egy olasz ezred elegendő lenne a rend fenntartására. (*Arnim téved. Az olasz kormány minden ilyesféle ajánlatot elutasított.*)

Őszentsége úgy vélte, hogy a katonai becsület megköveteli Róma védelmét. De ez a védekezés nem több, mint az erőszak bekövetkeztének megállapítása. Én kételkedtem, hogy ez a demonstrálás (a pápa szerint legfeljebb néhány órányi) elegendő lenne a katonai becsület bizonyítására, mert a város körüli ötvenezres katonai gyűrű önmagában is bizonyítja az erőszakot. Ha ma elbocsátaná az idegen katonákat, jelentős előnyöket tudna elérni. Holnap ugyanis, egy dicsőséggel aligha kecsegtető ütközetre kényszerülve, a győztes ellenfél kezébe kerülnek. Bizonyos vagyok, hogy nagyon kényelmetlen lesz az olasz kormány számára, ha német és francia katonák ellen harcolnak, és ez a végzetes kényszer valószínűleg átmeneti megoldást kíván.

A pápa nem bocsátkozott ebbe a gondolatmenetbe. Csak arról szólt, hogy hatást kell gyakorolni a firenzei kabinetre, vonja vissza csapatait. Nem akarta megérteni, hogy ez már késő. Az egyházfő beszélt a megszállás utáni helyzetről is. Ha szükségesnek látja, készen áll az elutazásra. Allokúciót, hivatalos nyilatkozatot készít elő, kijelentve, hogy lehetetlen az egyházfői és királyi hatalomnak koegzisztenciája, együttes jelenléte Rómában. Úgy hallottam, hogy nem Málta szigetére utazna, hanem más közép-európai országba. Antwerpent is emlegették, de nem tudom milyen alapon. Antonelli államtitkár álláspontja az, hogy időt kell nyerni, Olaszországot vissza kell tartani mindaddig, amíg Európa és a pápaság megtalálja egyensúlyát.

Ezzel szemben az értelmes főpapok (*die intelligenten Prälaten*) Alessandro Franchi madridi nuncius és Xavier de Merode, IX. Piusz volt titkára és hadügyminisztere az én nézetemmel azonos véleményen voltak. Helytelenítették a katonai becsület emlegetést, mert a jelen helyzetben a látszólagos ellenállás erre semmi alapot és lehetőséget nem ad.” (Arnim római porosz követ a külügyi hivatalnak, Berlinbe.)

Olasz előőrsök és pápai katonák között délelőtt kisebb összecsapás volt a város közvetlen közelében, a Monte Marion. Egy olasz dzsidástiszt fogságba esett de a pápa parancsára feltétel nélkül azonnal szabadon bocsátották (Cetto

római bajor ügyvivő II. Lajos királynak, Münchenbe). A Vatikántól északnyugatra emelkedő 110 m magas Monte Mario az egyik legkedveltebb Róma környéki kirándulólé hely, ahonnan lenyűgöző panoráma nyílik a városra. Az 1860-as években az itteni Madonna de Rosario kolostorban lakott Liszt Ferenc.

Az olasz csapatok a Porta del Popolo városkaputól 3 km-re, a Ponte Molle (Milvio) mellett táboroznak. (Az ősi Milvius-híd közelében játszódtott az egyháztörténelem egyik legjelentősebb következményekkel járó eseménye. Nagy Konstantin császár 312 október 8-án itt győzött Maxentius túlerőben lévő serege ellen.)

Szeptember 16., péntek

Reggel 5.30-kor Civitavecchia hivatalosan kapitulált. Serra ezredes, a zuávok tiltakozása ellenére harc nélkül adta fel az erődöt, mert a kikötőváros nem volt védhető. Néhány részlet Bixio tábornok meglepően nagyvonalú megadási feltételeiből.

A garnizon katonái, bármely nemzetiséghez tartoznak, kivétel nélkül (*indistintamente componenti*) a Szentatya reguláris csapatának tekintendők.

A tiszték megtartják rendfokozatukat, kardjukat, málhájukat, lovaikat és más személyes holmijukat.

A külföldieket az olasz kormány költségén hazaszállítják.

Amíg a pápai kormányzat fennáll (*Finché durerà il governo Pontificio*) egyetlen pápai tiszt sem vállalhat szolgálatot az olasz hadseregben.

Az erőd teljes felszerelését, hadianyagát átadják a királyi haderőnek.

Ma 7 órakor az olasz flotta behajózik a kikötőbe. A katonák kölcsönös tiszteletadással köszöntik egymást.

Az *Immacolata Concezione* díszhajó a pápa tulajdonában marad. (Kapitulációs okmány, Civitavecchia.)

Délután 7 órakor a Ponte Molle menti arcvonalszakaszon parlamenterként jelentkezett Carchidio di Malavolta tábornok, királyi szárnysegéd. Negyvennyolc óra sem telt el Caccialupi alezredes sikertelen küldetése óta, az olasz kormány megismételte felszólítását. Cadorna tábornok ezúttal hosszabb levélben fordult Kanzlerhez. Hivatkozott Civitavecchiára, mely reálsan ítélte meg helyzetét, amikor kapitulált. Ajánlatának megismétlését azért sem tartja feleslegesnek (*io non credo inutile di rinnovare la mia domanda*), mert megérti azokat az emberi érzéseket, melyek Kanzlert a Szentatyához fűzik, de abban sem kételkedik, hogy ne találna visszahangra szívében (*non trovano un eco nel cuore di Vostra Eccellenza*) a közös haza egyesítése. Noha nagyra becsüli és elismeri a katonai önértéket, de ennek kinyilvánítása ebben a helyzetben nyilvánvalóan kilátástalan. Reméli, hogy a tábornokot meggyőzi levelének katonai érvei és tudja, hogy milyen felelősséggel jár a javaslat visszautasítása.

Kanzler tábornok azonnal válaszolt. Civitavecchia elfoglalása lényegében (*sostanzialmente*) nem változtat a helyzeten. Nincs olyan következménye, hogy megváltoztassa Cadorna tegnapi levelére adott válaszát (*modificare la risposta*). Lelekesítő szerencse a Szentszék szolgálatába állni, nem mi provokáltuk a szentségtörő támadást (*il sacrilego attacco*). Az önök humánus érzéseinek az lenne a bizonyítéka, ha abbahagynák az igazságtalan támadást (*desistendo all'ingiusta aggressione*).

Kanzler válaszával Malavolta gróf este 11 órakor indult vissza Cadorna közeli főhadiszállására.

(Folytatjuk)